

Atf (cite): BOZ, Erdoğan (2026). Kazakça ve Türkçe Genel Sözlüklerde Geçen Dilbilgisi Terimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, II. Uluslararası Dil Araştırmaları Sempozyumu Özel Sayısı (*Türkçe Sesbilgisi Terminolojisi*), 2, 108-118. doi: <https://doi.org/10.48147/dada.1975505>

Kazakça ve Türkçe Genel Sözlüklerde Geçen Dilbilgisi Terimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme¹

A Comparative Study on Grammatical Terms in General Dictionaries of Kazakh And Turkish

Erdoğan BOZ²

Özet

Bu çalışmada Kazakça ve Türkçe genel sözlüklerde yer alan dilbilgisi terimleri karşılaştırmalı ve betimleyici yöntemle incelenmiştir. Araştırma örneklemini oluşturmak amacıyla Güncel Türkçe Sözlük ve Қазақ әдеби тілінің сөздігі adlı genel sözlüklerden amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen onar dilbilgisi terimi; ilk aşamada köken, etiket, tanım, açıklama ve örnek başlıklarında eşleştirme tablolarına aktarılmıştır. Ardından her iki sözlükteki on terim; tanımlama ölçütleri, tanım türleri, tanımlarda kullanılan yardımcı öğeler, tanımlarda görülen eksiklikler ve biçimsel özellikler bakımından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Tartışma bölümünde bulgular tartışılmış ve öne çıkan sorunlar üzerinde durulmuştur. Bulgular; Kazakça maddelerde tanım ile açıklamanın yer yer iç içe geçtiğini, Türkçe maddelerin ise çapraz gönderim ve eş anlamlı kullanımında daha ileri düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç bölümünde elde edilen tespitler aktarılmış; Türk dünyasında terminoloji birliği ve ortak bir dilbilgisi terimleri sözlüğü oluşturulmasına yönelik akademik iş birliği olanakları üzerinde durulmuştur.

Abstract

This study examines grammatical terms found in Kazakh and Turkish general dictionaries using a comparative and descriptive method. To constitute the research sample, ten grammatical terms were selected from each of the general dictionaries, Güncel Türkçe Sözlük and Қазақ әдеби тілінің сөздігі, using a purposive sampling method. In the first stage, the selected terms were transferred to matching tables and evaluated under the headings of origin, label, definition, explanation, and example. Subsequently, the ten terms from both dictionaries were comparatively assessed in terms of definition criteria, types of definitions, auxiliary elements used in definitions, deficiencies observed in definitions, and formal characteristics. In the discussion section, the findings were examined and prominent problems were addressed. The findings reveal that definitions and explanations are sometimes intertwined in Kazakh entries, while Turkish entries demonstrate a more advanced level of cross-referencing and synonym usage. In the conclusion section, the results obtained were presented and the possibilities for academic cooperation towards terminological unity and the creation of a common grammatical terminology dictionary in the Turkic world were discussed.

Anahtar Sözcükler: Kazakça, Türkçe, Dilbilgisi, Sözlük, Tanım

Key Words: Kazakh, Turkish, Grammar, Dictionary, Definition

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

¹ Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sözlükbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 11-12 Haziran 2026 tarihinde düzenlenen II. Uluslararası Dil Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş hâlidir.

² Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, dr.erdoganboz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2883-4221>.

1. Giriş

Kazakça dilbilgisi/dilbilim terimleri birçok Türk araştırmacı tarafından konu edilmiş ve üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan Kazakçanın Türkçe, Rusça, İngilizce ve diğer Türk lehçeleri ile karşılaştırıldığı çalışmalar dikkat çekmektedir (bk. Çelik Şavk, 2001; Balci, 2010:61-75; Tekin, 2012:717-721; Bilveren ve Ekmekçioğlu 2025:32-65). Gürsoy Naskali'nin öncü çalışması (1997), Türk dünyası dilbilgisi terimleri alanın temel başvuru kaynaklarından biri olma niteliğini korumaktadır. Çalışmamızın alana katkısı, lehçe karşılaştırmasında terminolojideki tanım tipolojisine ait bütün ölçütlerin uygulanmış olmasıdır.

Genel kullanıcı sözlükleri, temel başvuru kaynağı olarak yalnızca genel sözcüklerin anlamlarını (Gökter Gencer, Yavuzarslan, 2020:392-411; Boz, 2020:1-14) vermekle kalmaz aynı zamanda kimi bilim alanlarının terimlerini de sözcük listelerine alırlar. Bu terminoloji alanlarından biri de *dilbilgisidir*.

Dilbilgisi alanına ait terimlerin genel sözlüklerdeki tanımlanma biçimi yalnızca sözlükbilimsel bir sorun değil, terminolojik ölçünleşme açısından dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Bir terimin genel sözlüklerde hangi biçimde verildiği, nasıl tanımlandığı, hangi kavramlarla ilişkilendirildiği ve hangi biçimsel ölçütlere göre sunulduğu, doğrudan bilimsel tutarlılığı ve güvenilirliği etkilemektedir (Girişen, 2020:53-73).

Bu çalışmada Kazakça ve Türkçe genel sözlüklerin sözcük listesine girmiş *dilbilgisi* terimleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın sınırlılıkları kapsamında yalnızca iki genel sözlük; Kazakça için Қазақ әдеби тілінің сөздігі (KETs)³, Türkçe için ise Güncel Türkçe Sözlük (GTS)⁴ veri kaynağı olarak kullanılmış ve pratik fayda açısından sözlüklerin çevrim içi ulaşılabilen versiyonları tercih edilmiştir. Diğer taraftan çalışmanın kapsamını sınırlamak amacıyla terim sayısı 10 ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada her iki sözlükte yer alan 10 dilbilgisi terimi, terim listelerinden (Balci, 2010:61-75; Bilveren ve Ekmekçioğlu 2025:32-65) amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Bu nedenle bulgular genelleme yerine betimleyici nitelikte olmuştur.

Çalışmada şu sorulara cevap aranmaktadır: Kazakça ve Türkçe genel sözlüklerdeki dilbilgisi terimlerinin tanımlanmasında sistematik farklılıklar var mıdır, her iki sözlükte hangi tanım türleri kullanılmaktadır, sözlük tanımlarında biçimsel tutarlılık sağlanmış mıdır, elde edilen bulgular Türk dünyasında ortak terminoloji oluşturma çabalarına katkı sağlayabilir mi?

³ <https://sozdikqor.kz/> Bu sitede kayıtlı sözlüklerden genel kullanıcıya hitap eden Қазақ әдеби тілінің сөздігі tercih edilmiştir. (erişim tarihi 10.04.2026)

⁴ <https://sozluk.gov.tr/> Çevrimiçi ulaşılabilen genel sözlüklerden Türk Dil Kurumu sözlüğü tercih edilmiştir. (erişim tarihi 10.04.2026)

Çalışma, karşılaştırmalı ve betimleyici yöntem üzerine kurulmuştur. İnceleme ölçütleri; *terimlerin eşleştirilmesi, tanımlama ölçütleri, tanım türleri, yardımcı ögeler, tanım eksiklikleri ve biçimsel özellikler* olarak belirlenmiştir. Böylelikle Kazakça ve Türkçenin genel sözlüklerinde dilbilgisi terimlerinin hangi ilkeler doğrultusunda tanımlandığı, benzerlik ve farklılıkların neler olduğu ve sözlükbilim / terimbilim açısından hangi sorunların bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın diğer bir amacı, elde edilen bulguların Türk dünyasında terim birliği çalışmalarına nasıl katkı sunabileceğini değerlendirmektir.

1. Bulgular

1.1. Terimlerin Eşleştirilmesi

KETS ve GTS'den elde edilen verilerin eşleştirme tablosu; *köken, etiket, tanım, açıklama ve örnek* başlıklarından oluşmaktadır. Burada tanımların anlambirincik demetlerine (Boz, 2009:172-183) yer verilmemiş ancak tanımlar bütüncül yaklaşımla ele alınmıştır.

Tablo 1. Kazakça ve Türkçe 10 Dilbilgisi Teriminin Eşleştirilmesi

	TERİMLER	KÖKEN	ETİKET	TANIM	AÇIKLAMA	ÖRNEK
1	ДЫБЫС ⁵ / <i>DIBIS</i>	-	dilbilim	+	+	-
	SES ⁶	Tr.	dilbilim	+	-	-
2	АССИМИЛЯЦИЯ ⁷ / <i>ASSİMİLATSİYA</i>	-	dilbilim	+	+	-
	BENZEŞME ⁸	Tr.	dilbilgisi	+	-	+
3	ГОВОР ⁹ / <i>GOVOR</i>	-	dilbilim	+	+	-
	AĞIZ ¹⁰	Tr.	dilbilim	+	-	+
4	ӘУЕН ¹¹ / <i>ÄWEN</i>	Yun.	dilbilim	+	+	-
	EZGİ ¹²	-	-	-	-	-

⁵ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 5-том. / Құраст.: Б.Әбілқасымов, С.Бизақов, Ә.Жүнісбеков және т.б. – Алматы, 2011. -752 б. (erişim tarihi 10.04.2026)

⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)

⁷ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 2-том / Құраст.: Ғ.Қалиев, С.Бизақов, О.Нақысбеков және т.б. - Алматы, 2011. - 744 б. (erişim tarihi 10.04.2026)

⁸ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)

⁹ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 4-том. / Құраст.: Н.Әшімбаева, Қ.Рысбергенова, Ж.Манкеева және т.б. – Алматы, 2011. 752 б. (erişim tarihi 10.04.2026)

¹⁰ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)

¹¹ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 2-том / Құраст.: Ғ.Қалиев, С.Бизақов, О.Нақысбеков және т.б. - Алматы, 2011. - 744 б. (erişim tarihi 10.04.2026)

¹² <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026) EZGİ madde başındaki tanımlar ‘müzik’ etiketliyle verildiği için tanım ve diğer bilgiler bu tabloya alınmamıştır.

5	ӘРІП ¹³ / <i>ÄRİP</i>		-	dilbilim	+	+	-
	HARF ¹⁴		Ar.	isim	+	+	-
6	ДИФТОНГ ¹⁵ / <i>DİFTONG</i>		-	dilbilim	+	+	-
	DİFTONG ¹⁶ > İKİZ ÜNLÜ		Fr. Tr.	dilbilgisi	+	-	-
7	ДИАЛЕКТ ¹⁷ / <i>DİVALEKT</i>		-	dilbilim	+	+	-
	DİVALEKT ¹⁸ > LEHÇE, AĞIZ		Fr. Ar, Tr.	dilbilim	+	-	-
8	РЕДУКЦИЯ ¹⁹ / <i>REDUKTSİYA</i>		Lat.	dilbilim	+	+	-
	SES DÜŞMESİ ²⁰		Tr.	dilbilgisi	+	-	+
9	ЖУЫСЫҢҚЫ ²¹ / <i>JUWISINKI</i>		-	dilbilim	+	+	-
	SIZICI ²²		Tr.	dilbilgisi	+	-	-
10	ТОН ²³ / <i>TON</i>		Yun.	-	+	+	-
	TON ²⁴		Fr.	dilbilgisi	+	-	-
	Sayısal Durum	KAZ. (+/-)	3/7	9/1	10/0	10/0	0/10
		TUR. (+/-)	9/0	9/0	9/0	1/8	2/7

(+: var, -: yok)

¹³ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 2-том / Құраст.: Ғ.Қалиев, С.Бизақов, О. Нақысбеков және т.б. - Алматы, 2011. - 744 б. (erişim tarihi 10.04.2026)

¹⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)

¹⁵ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 4-том. / Құраст.: Н.Әшімбаева, Қ.Рысбергенова, Ж.Манкеева және т.б. – Алматы, 2011. 752 б. (erişim tarihi 10.04.2026)

¹⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)

¹⁷ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 4-том. / Құраст.: Н.Әшімбаева, Қ.Рысбергенова, Ж.Манкеева және т.б. – Алматы, 2011. 752 б. (erişim tarihi 10.04.2026)

¹⁸ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)

¹⁹ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 12-том / Құраст.: А.Үдербаев, О.Нақысбеков, Ж.Қоңыратбаева және т.б. - Алматы, 2011. - 752 б. (erişim tarihi 10.04.2026)

²⁰ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)

²¹ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 6 - том / Құраст.: Ж. Қоңыратбаева, Ғ.Қалиев, Қ.Есенова және т.б. - Алматы, 2011. - 752 б. (erişim tarihi 10.04.2026)

²² <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)

²³ Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 14-том. / Құраст.: М.Малмақов, Қ.Есенова, Б.Хинаят және т.б. – Алматы, 2011. 800 б (erişim tarihi 10.04.2026)

²⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)

Kazakça terimlerin üçü (ӨҮЕН, ПЕДУКЦИЯ ve ТОН) dışında hiçbirinde köken bilgisi verilmemiştir. Türkçe terimlerin ise yine dördü (HARF, DİFTONG, ДІАЛЕКТ ve ТОН) dışında hiçbirinde köken bilgisi yoktur. Bununla birlikte GTS’de Türkçe kökenli sözcüklerin köken bilgisi verilmediği için terimlerin köken bilgisi tabloya Tr. olarak girilmiştir. Kazakça ТОН maddesinde dilbilim/dilbilgisi etiketi olmamasına rağmen tanım *dilbilgisi* ile ilgili olduğu için araştırma verisine dahil edilmiştir. Aynı şekilde Türkçe HARF maddesinde dilbilim/dilbilgisi etiketi olmamasına rağmen tanım *dilbilgisi* ile ilgili olduğu için incelemeye alınmıştır. Yine Türkçe ДҮШМЕ maddesinde dilbilgisi/dilbilim etiketli anlam bulunmadığından alt madde başı olan SES ДҮШМЕСІ maddesi veriye alınmıştır. Türkçe EZGİ maddesindeki tanımlar ‘müzik’ etiketiyle verilip dilbilgisi/ dilbilim anlamına hiç temas edilmediği için tablodaki ilgili alanlar bu nedenle boş bırakılmıştır. Türkçe DİFTONG maddesinde İKİZ ÜNLÜ maddesine, ДІАЛЕКТ maddesinde ise LEHÇE ve AĞIZ maddelerine çapraz gönderim yapılmıştır. Türkçe SES ДҮШМЕСІ maddesinde ise birbirine paralel iki tanım ‘Kelimedeki bir sesin kaybolması’, ‘Kelimedeki bir sesin yitimi’ verildiği görülmüştür.

Terimlerin ikisi (ДЫБЫС, ЖУЫСЫҢҚЫ) Kazakça, biri (ӨПІП) Arapça ve diğerleri köprü dil Rusça (Latince ve Yunanca) kökenlidir

1.2. Tanımlama Ölçütleri Bakımından Karşılaştırma

Tanımlama ölçütleri (Girişen, 2020:59) bakımından karşılaştırma aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

- i. **Tanımın Anlaşılabilirliği:** Kazakça tanımlar genelde daha uzun ve işlevsel betimleme içerirken Türkçe terimlerde görece daha kısa ancak öz bir dil kullanılmıştır. Her iki dilde de tanımlar genel olarak anlaşılır durumdadır. Bununla birlikte Kazakça ТОН maddesinin tanımındaki ‘Ses, ses ritmi’ aşırı kısalık anlaşılabilirliği engellemekte, Türkçe EZGİ maddesinde ise tanım bulunmamaktadır. Yine Türkçe DİFTONG ve ДІАЛЕКТ maddelerindeki çapraz gönderimler anlaşılabilirliği engellemese de kullanıcıyı ikinci bir adıma zorlamakta ve hızlı bilgi edinmesini geciktirmektedir.
- ii. **Tanımdaki Terimlerin Anlaşılabilirliği:** hem Kazakça hem de Türkçe tanımlarda kullanılan terimler genel olarak anlaşılırdır. Kazakça ӨҮЕН maddesinde ‘temel ton frekansı’, ӨПІП maddesinde ‘grafik sistem’, ПЕДУКЦИЯ maddesinde ‘artikülasyon’ ve Türkçe BENZEŞME maddesinde ‘boğumlanma noktası’ gibi terimler kullanıcı için ek bilgi gerektirebilir. Ayrıca Türkçe tanımların sonunda verilen eş anlamlı teknik terimler ‘asimilasyon’ vd. anlaşılabilirliğe yardımcı olmamaktadır.
- iii. **Kavramlar Sistemi İçindeki Yeri:** her iki dile ait tanımlarda birer madde hariç (ТОН, HARF) bütün maddeler dilbilgisi / dilbilim etiketi ile verilmiş. Sonuçta bu iki madde dahil bütün tanımlarda ilgili kavram alanı dışına çıkmadığı görülmüştür.
- iv. **Tanımda Basit Sözcüklerin Kullanılması:** her iki dile ait tanımlarda genel kullanıcı kitlesine uygun basit sözcükler kullanılmıştır. Bununla birlikte Kazakça ГОБОП maddesinde ‘түсініксіз болатын’ (anlaşılması güç olan) gibi basit sıfatlar kullanılırken

Türkçe AĞIZ maddesinde ‘yazı dili hâline gelmemiş dil’ gibi görece karmaşık sıfatlar kullanılmıştır. Özellikle Kazakça tanımların açıklamayla karışan kısımlarında karmaşık yapılar bulunmaktadır.

- v. **Kendisine Başvurularak Tanımlanmama:** ne Kazakça ne de Türkçe tanımlarda terimin kendisine başvurularak bir tanımlama yapılmıştır. Bu anlamda bir kısır döngü söz konusu değildir. Kazakça РЕДУКЦИЯ maddesinde geçen ‘редукция құбылысы’ ifadesi tanımın değil açıklamanın bir parçasıdır.
- vi. **İkame Edilebilirlik;** Kazakça ТОН maddesinin tanımı ‘Ses, ses ritmi’ ve Türkçe SES DÜŞMESİ maddesinin tanımı ‘Kelimedede bir sesin kaybolması’ oldukça kısa oldukları için bir tümcede ilgili terimin yerine ikame edilebilirler. Özellikle Kazakça tanımlar uzun ve yer yer açıklama ile karıştıkları için bu ölçütü uygulamak mümkün olmayabilir.
- vii. **Olumsuz Tanımlama Yapılmamış Olması:** Türkçe AĞIZ maddesinin tanımı ‘Belli yerleşim bölgelerine özgü, yazı dili hâline **gelmemiş** dil’ şeklinde olumsuz yapıda kurulmuştur. Diğer tanımların tamamında olumlu yapı görülür.
- viii. **Tanım Yapılan Sözcük Türünün Kullanılması:** Türkçe tanımların ikisi (BENZEŞME, SES DÜŞMESİ) ad tümcesi ve diğerleri ad öbeği ile yapılmışken Kazakça tanımların üçü (АССИМИЛЯЦИЯ, ӘУЕН ve РЕДУКЦИЯ) ad tümcesi ve diğerleri ad öbeği ile yapılmıştır.
- ix. **Tanımlama Hiyerarşisine Temel Terimden Başlanması;** her iki dilde yapılan tanımlarda tanımlama hiyerarşisine uyulmuştur. Ör. Kazakça ДЫБЫС maddesinde ‘en küçük birim’, Türkçe HARF maddesinde ‘işaretlerden her biri’ vd.

1.3. Tanım Türleri Bakımından Karşılaştırma

Kazakça ve Türkçe tanımlar tanımlama türleri; ‘içlemsel tanım, kaplamsal tanım, gösterimsel tanım, bağlamsal tanım ve sözlüksel tanım’ (Girişen, 2020:60-63) bakımından karşılaştırıldığında, tamamının *içlemsel tanıma* uygun olduğu görülmektedir. Bu durum, içlemsel tanımın genel kullanıcı kitlesinin ‘ne işe yarar’ ve ‘nasıl çalışır’ gibi sorularına cevap vermesi ile açıklanabilir. Bununla birlikte tanımların tamamı genel sözlüklerden alındığı için terimlerin tanımlanmasında, üst kavramlar uzmanlık alanı dışından veya aşırı genelleşip genel dilin malzemesinden tercih edildiğinde sözlüksel tanımdan söz edilebilir. Yine Türkçe AĞIZ maddesinde tanımdan sonra verilen örnekler ‘Rumeli ağzı, Konya ağzı, Muğla ağzı, Siverek ağzı vb.’ kaplamsal tanım özellikleri göstermektedir. Kazakça РЕДУКЦИЯ maddesinde açıklama ile karışan tanımın ‘.... Redüksiyon olgusu genellikle ünlü seslerle ilişkilidir’ bağlamsal tanım olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Buradan işlem tanım dışında kalan diğer tanım türlerinin terim tanımında işlevsel olmadıkları sonucuna varılabilir.

1.4. Sözlüklerde Kullanılan Yardımcı Ögeler Bakımından Karşılaştırma

Sözlüklerde kullanılan yardımcı ögeler (Girişen, 2020:63-65) bakımından karşılaştırma aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

- i. **Eş Anlamlılar ve Çapraz Gönderim:** Türkçe tanımların bir kısmında eş anlamlılar kullanılmıştır. Ör. BENZEŞME maddesinde ‘asimilasyon’, AĞIZ maddesinde ‘diyalekt’, HARF maddesinde ‘kod’ ve TON maddesinde ‘ötüm, titrem’. Burada dikkat çeken konu HARF maddesinde ‘kod’un eş anlamlı gösterilmiş olmasıdır. GTS’de her ne kadar HARF ve KOD maddeleri birbirlerine çapraz gönderim yapsalar da bu, sözlükbilim açısından tartışmaya açık bir konudur. Kazakça tanımlarda eş anlamlılar hiç kullanılmamıştır. Türkçe tanımlarda DİFTONG maddesinde ‘ikiz ünlü’ ve DİYALEKT maddesinde ‘lehçe, ağız’ çapraz gönderimleri kullanılırken Kazakça tanımlarda çapraz gönderim yine hiç kullanılmamıştır.
- ii. **Örneklendirme:** Kazakça tanımların hiçbirinde örnek yokken geniş açıklama bölümlerinde örnekler verildiği görülmüştür. Türkçe tanımların ikisinde (AĞIZ) maddesinde ‘Rumeli ağzı, Konya ağzı, Muğla ağzı, Siverek ağzı vb.’ ve (SES DÜŞMESİ) maddesinde ‘ısıcak> sıcak, ısıtma> sıtma gibi’ örnekleri bulunmaktadır.
- iii. **Etiketleme:** Kazakça tanımların birisi (TOH) dışında tamamında *dilbilim* etiketi vardır. Türkçe tanımların ise yine birisinde (HARF) *isim* etiketi, diğerlerinde *dilbilim / dilbilgisi* etiketleri bulunmaktadır. Sözlüklerde *isim* etiketi sözcük türünü belirler, bu durumda Türkçe HARF maddesindeki ilgili anlamın *dilbilim / dilbilgisi* olarak etiketlenmesi gerekirdi.

1.5. Tanımlarda Görülen Eksiklikler Bakımından Karşılaştırma

Tanımlarda görülen eksiklikler (Girişen, 2020:65-66) bakımından karşılaştırma aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

- i. **Tamamlanmamış Tanım:** Türkçe EZGİ maddesi için herhangi bir bilgi girişi yapılmadığı için tamamlanmamış tanıma örnek gösterilebilir.
- ii. **Aşırı Sınırlayıcı Tanım:** Kazakça TOH maddesinin tanımı ‘Ses, ses ritmi’ ve Türkçe SES DÜŞMESİ maddesinin tanımı ‘Bir sesin kaybolması’ aşırı kısıtlayıcı tanıma örnek verilebilir.
- iii. **Aşırı Geniş Kapsamlı Tanım:** Kazakça GOBOP maddesinde geçen ‘geniş kitleler tarafından anlaşılması güç olan konuşma dili’ ifadesi anlaşılması güç olan birçok konuşma biçimi kapsayabilir. Aynı şekilde Türkçe AĞIZ maddesindeki ‘yazı dili hâline gelmemiş dil’ ifadesi de pek çok dil biçimini kapsayabilir.
- iv. **Kısır Döngülü Tanım:** ne Kazakça ne de Türkçe tanımlarda kısır döngüye rastlanmıştır.
- v. **Açıklama ile Karıştırılan Tanım:** Kazakça tanımların tamamında tanım dışında geniş açıklamalar varken Türkçe terimlerin yalnızca birisinde (HARF) kısa bir açıklama vardır. Bununla birlikte Kazakça terimlerden ДИФТОНГ ve

ДИАЛЕКТ geniş açıklamalı tanıma örnek verilebilir. Sözlüklerde kullanıcının bilgiye hızlı ulaşma isteği bakımından uzun ve açıklamalı tanımlar tercih edilmediği için bu tip tanımlar bir eksiklik olarak kabul edilmektedir.

1.6. Biçimsel Özellikleri Bakımından Karşılaştırma

Biçimsel özellikler (Girişen, 2020:66) bakımından karşılaştırma aşağıda tablo hâlinde gösterilmiştir.

Tablo 2. Biçimsel Özellikler Bakımından Karşılaştırma

	Biçimsel Özellikler	Kazakça	Türkçe
1	Madde başının kalın (koyu) yazılması	+	+
2	Madde başının küçük harfle yazılması	-	+
3	Madde başının düz yazılması	+	+
4	Madde başından sonra iki nokta kullanılmaması	+	-/+
5	Tanımın tümce olmaması	-/+	+
6	Tanımın büyük harfle başlamaması	-	-
7	Tanımın sonunda nokta konmaması	-	-

(+: var, -: yok)

Her iki sözlükte sözlükbilimsel ölçütlere tam uyulmadığı görülmektedir. Kazakça terimlerin tanımlarında bu uyumsuzluk Türkçe terimlere göre daha fazladır. Kazakça ve Türkçe tanımlardan bir kısmının ad öbeği biçiminde olmasına rağmen tanımların sonuna nokta koyma eğilimi gözlenmektedir. Türkçe BENZEŞME, AĞIZ, HARF, DİYALEKT, DİFTONG, SIZICI ve TON maddelerinde tanımdan sonra (;) işareti konup eş anlamlılar verilmiştir. BENZEŞME, AĞIZ ve HARF maddelerinde ise eş anlamlılardan sonra (:) işareti konularak örnek verilmiş veya açıklama yapılmıştır. Türkçe SES DÜŞMESİ maddesinde ise birbiriyle paralel iki tanım tümcesinin sonunda (:) işareti konularak örnekler verilmiştir.

2. Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, KETS ile GTS arasında dilbilgisi terimlerinin tanımlanması bağlamında, niteliksel ve niceliksel farklılıklar bulunduğunu göstermiştir. Bunun başlıca nedeni, her iki ülkedeki sözlükbilim geleneğinin farklı bilimsel anlayışlara dayanmasıyla ilişkilendirilebilir.

Kökenbilgisel açıdan değerlendirildiğinde, incelenen Kazakça on terimden ikisi (ДЫБЫС, ЖУЫСЫҢҚЫ) Kazakça, biri (ӨПІП) Arapça, diğerleri köprü dil Rusça (Latince ve Yunanca) kökenlidir. Buna karşılık Türkçede dördü (HARF, DİFTONG, DİYALEKT ve TON) dışında tamamı Türkçe kökenlidir. Elbette seçilen 10 terimin kökenine bakılarak genel bir yargıya

varılamaz. Nitekim Bilveren ve Ekmekçioğlu'nun (2025:62) yaptıkları geniş araştırmanın sonuçlarına baktığımızda toplam 831 dilbilim teriminin “%63 (520) Kazakçadan, %17 (142) Latince, %14 (117) Rusça aracılığıyla Yunancadan, %2 (17) Fransızcadan, %1 (10) Rusçadan, %1 (8) İngilizceden, %1 (8) Arapçadan girdiği belirlenmiştir”. Aynı şekilde Korkmaz'ın (2003) kitabındaki 975 dilbilgisi teriminin yaklaşık %72'si Türkçe kökenlidir.

Tanımlama uygulamaları değerlendirildiğinde Kazakça KETS ile Türkçe GTS arasındaki dikkat çeken temel farklılıklardan biri, tanımın yapısı ve uzunluğundadır. KETS'teki tanımların uzunluğu, terimin bağlamsal derinliğini yakalamaya olanak sağlamamakla birlikte sözlükbilim açısından *tanım* ile *açıklama* arasındaki sınırları zorlamaktadır. Ör. ДИФТОНГ ve ДИАЛЕКТ tanımlarının uzunluğu, buna örnek olarak gösterilebilir. GTS'de ise tanımlar kısa ve özdür. Bununla birlikte Ör. SES DÜŞMESİ maddesinde ‘Bir sesin kaybolması’ tanımı, aşırı kısıtlayıcı tanım tipine örnek olmakta ve anlaşılabilirliği engellemektedir. Bu durumlar sözlük hazırlayıcılarının tanımlama konusundaki tutarsızlıklarını gösterirken kullanıcıların bilgiye hızlı erişimlerini geciktirmektedir.

Yardımcı ögeler açısından bakıldığında yine iki sözlük arasında yapısal farklılıklar görülmektedir. GTS tanımlarında eş anlamlılar ve çapraz gönderimler dikkat çeker. Ör. BENZEŞME; asimilasyon, AĞIZ; diyalekt, DİYALEKT → lehçe ve ağız, DİFTONG → ikiz ünlü, TON; ötümlü, titrem. Bu durum anlaşılabilirliği artırmakta, kullanıcıya terminoloji ağı içinde gezinmeyi sağlamaktadır. KETS'te ise eş anlamlılar ve çapraz gönderimler yoktur. Bu durum anlaşılabilirliği kısıtladığı gibi terimler arasında kopukluklara yol açmakta ve kullanıcıya bir terminoloji ağı sunamamaktadır. Kazakça tanımların hiçbirinde örnek yokken Türkçe tanımların yalnızca AĞIZ ve SES DÜŞMESİ maddelerinde örnek vardır. Bu özellikle süreç taşıyan terimlerin (Ör. BENZEŞME) anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Tanımlarda görülen eksiklikler açısından bakıldığında, Türkçede EZGİ maddesinin boş bırakılmış olması dikkat çekicidir. EZGİ maddesinde anlamların *müzik* etiketiyle verilip *dilbilgisi / dilbilim* terim anlamının ihmal edilmiş olması, önemli bir eksiklik. Bu eksiklik sözlük kullanıcılarını etkilemekte ve kullanıcı-sözlük ilişkisini sarsmaktadır (Boz, 2015:41-52).

Biçimsel özellikler açısından bakıldığında, farklı sözlükbilim ekollerinden gelmelerine rağmen hem Kazakça hem de Türkçe tanımlarda benzer biçimsel eksiklikler dikkat çekiyor.

3. Sonuç

Bu çalışmada Kazakça KETS ve Türkçe GTS'den amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen on dilbilgisi terimi, *terimlerin eşleştirilmesinin* ardından *tanımlama ölçütleri*, *tanım türleri*, *yardımcı ögeler*, *tanım eksiklikleri* ve *biçimsel özellikler* bakımından karşılaştırmalı ve betimleyici yöntemle incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Her iki sözlükte incelenen 10 dilbilgisi terimi ve tanımları büyük ölçüde uluslararası bilim terminolojisinin etkilerini yansıtmaktadır. Kazakçada Rusça etkisi, Türkçede ise Batı dilleri etkisi açıkça görülmektedir. Ancak örneklememiz 10 terim ile sınırlı olduğu için bu durum her iki dil için de genelleştirilemez. Nitekim bir başka araştırmanın sonuçlarına göre Kazakça

dilbilim terimlerinin % 63'ü Kazakça kökenli, Korkmaz'ın (2003) Gramer Terimleri Sözlüğündeki terimlerin yaklaşık %72'si Türkçe kökenlidir. Bununla birlikte tespit edilen terminolojik uyumsuzlukların çözümü ortak bir terminoloji anlayışında bulunabilir.

Tanımlama uygulamaları açısından, her dilin kendi sözlükbilim geleneklerini yansıtan KETS'un uzun ve açıklamalı tanımları; kullanıcı açısından tercih edilmeme riski taşıırken GTS'nin çok kısa tanımları anlaşılmasına yol açabilmektedir. KETS'te tanım ile açıklama iç içe geçerken GTS'de kimi maddelerin aşırı kısıtlayıcı kalmaktadır. Bu durumlar sözlük kullanıcısının hızlı bilgi edinme amacını engellemektedir. Her iki sözlükte tanımlar içlemsel nitelik taşımakta ve diğer tanım türleri hemen hiçbir maddede uygulanmamaktadır. GTS'de EZGİ maddesinde dilbilim /dilbilgisi etiketi altında bir tanım bulunmaması önemli bir eksikliktir. Sözlük kullanıcıları açısından bu tür eksiklikler güven sorunu yaratmakta ve sözlük kullanılabilirliğini düşürebilmektedir.

Yardımcı ögeler bakımından GTS çapraz gönderme ve eş anlamlısını verme bakımından KETS'ten daha gelişmiş bir yapı sergilemesine karşın örneklendirmede her iki sözlük yetersizdir. Bu durumun sürece ve ilişkiye dayalı terimlerde anlamların anlaşılabilirliğini etkilemekte ve sözlükbilim açısından önemli bir eksiklik oluşturmaktadır.

Biçimsel ölçüler bakımından her iki sözlük de sözlükbilimsel ölçütlere tam olarak uyum sağlamış değildir. Dolayısıyla sözlük hazırlayıcıların bu eksikleri gidermesi beklenen bir düzeltme hareketidir.

Son olarak bu çalışma özelde Kazak-Türkçe arasında genelde Türk dünyasında terminoloji birliğinin sağlanması yolunda sınırlı ancak önemli bulgular sunmaktadır. Her iki dilin sözlükbilim ve terimbilim geleneklerinin farklı ekoller olması, kimi sorunların temelini teşkil etse de bu ve diğer birçok sorunun çözümü ortak bir sözlükbilimsel ve terimbilimsel yapıda (ekol) buluşabilmekle mümkündür. Ör. Qaliyev (2005) ve/veya Januzakov (2008) ile Korkmaz'ın (2003) eserleri üzerine yapılacak derinlikli karşılaştırmalı terimbilim çalışmaları, terim birliğine giden yolda önemli bir adım olabilir. Ayrıca Gürsoy Naskali'nin (1997) öncü çalışması ile diğer karşılaştırmalı çalışmaların genişletilerek yeni araştırmaların yapılması, Türk dünyasındaki terim birliğinin sağlanmasına anlamlı katkılar sunacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

"Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir."

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

"Makale tek yazarlıdır."

Destek Beyanı

"Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir."

Çıkar Beyanı

“Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.”

Kaynaklar

Balcı, O. (2010). Kazak Türkçesinin ses ve şekil bilgisi terimleri. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 3(1), 61–75.

Bilveren, T. ve Ekmekçioğlu, S. (2025). Kazakçanın dil bilimi terimleri ve Türkiye Türkçesi karşılıkları. *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2025, 32 – 65.

Boz, E. (2009). Sözlükbirimlerin tanımlamasına anlambilimsel bir bakış, *Turkish Studies*, C. 4 (4), 172-183.

Boz, E. (2015). Kullanıcı ve sözlük ilişkisi. *Erdem*, 69, 41-52. <https://doi.org/10.32704/erdem.536837>

Boz, E. (2020). Çevrimiçi genel sözlüklerde tanım, *Dilbilim Dergisi - Journal of Linguistics*, 34, 1-14.

Çelik Şavk, Ü. (2001). *Türkçe-Kazakça-Karakalpakça-Rusça-İngilizce karşılaştırmalı dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: Berkay.

Girişen, N. (2020). Terminolojide tanım ve tanım çözümleme ölçütleri. *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları*, 1(1), 53–73. Retrieved from <https://izlik.org/JA43MW83AF>

Gökter Gençer, B. ve Yavuzarslan P. (2020). Genel Sözlüklerde Tanım ve Tanımlama Yöntemleri, *Modern Türklük Araştırmaları*, 17(3), 392-411.

Gürsoy Naskali, E. (1997). *Türk dünyası gramer terimleri kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Januzakov, T. (Ed.). (2008). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi*. Almatı: Dayk-Press.

Korkmaz, Z. (2003). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Qaliyev, Ğ. (2005). *Til bilimi terimderiniñ tüsindirme sözdigi*. Almatı: Sözdik-Slovar’.

Tekin, F. (2012). Kazak dilinin tarihi grameri adlı eserden Kazakça dilbilgisi terimleri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 540, 717–721.

Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. Құраст.: Б.Әбілқасымов, С.Бизақов, Ә.Жүнісбеков және т.б. – Алматы, 2011

İNTERNET Kaynakları

<https://sozdikqor.kz/> (erişim tarihi 10.04.2026)

<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.04.2026)